

DESPRE TRADUCĂTORUL TOTAL

Ani de-a rândul, Irina Mavrodin, cunoscuta eseistă, poetă și traducătoare, a presărat în cărțile sale reflecții, idei, mărturisiri despre actul traducerii și activitatea de traducător, care ar putea constitui temelia pentru un manual al traducătorului dar, totodată, o profesiune de credință. Printre rânduri se întrevede un adevărat jurământ al traducătorului prins în facerea și desfacerea traducerii, în actul de creație și recreație pe care ea îl presupune.

Fie că este vorba de articole întregi dedicate traducerii, fie că sunt doar idei formulate pe această temă în interiorul altor articole, problema traducerii apare deseori în eseurile Irinei Mavrodin, decorată de către Statul francez pentru prestigioasa sa activitate de mediator al dialogului intercultural, cu titlul de Cavaler al Artelor și Literelor.

Astfel, în volumul *Modernii, precursori ai clasicilor*, edificatoare sunt capitolele „Traducerea, o practico-teorie”, „Traducerea ca mod al lecturii plurale”, „Traducere și literalitate”, în *Mâna care scrie*, „Șansa traducătorului față cu publicul său”, „Traducându-l pe Proust”, „A traduce *Du côté de chez Swann*” iar în *Uimire și Poiesis*, articolele referitoare la traducerea lui Cioran, a lui Alexandru Vona și a lui Tristan Tzara. La aceasta se adaugă numeroase articole publicate de-a lungul anilor în reviste precum *Secolul XX*, *Cahiers roumains d'études littéraires* (un număr întreg dedicat traducerii sub coordonarea sa), *România literară* și mai recent, *Convorbiri literare* precum și numeroasele interviuri reunite în volumul *Cvadratura cercului*. Merită menționate în același sens numeroasele discuții pe marginea traducerii din cadrul Atelierelor de Traducere inițiate și conduse de peste un deceniu de Irina Mavrodin, întrunind traducători în formare de la toate universitățile din țară, Ateliere organizate în ultimii ani la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava.

Încercăm în aceste puține rânduri să reținem cele mai pregnante idei care par a călăuzi uriașa muncă de traducător pe mii și mii de pagini a Irinei Mavrodin, cuprinzând autori – Camus, Faure, Gide, Ponge, Montherlant, Bertrand, Delacroix, Genette, Blanchot, Ricoeur, Cohen, Cioran, Bachelard, Proust, Rimbaud, Appery, Nothombe, Cocteau, Courier, Laurens etc. – și genuri – roman, eseu, studiu, scrisoare, aforism, poezie – dintre cele mai diverse.

Viziunea mavrodiniană asupra traducerii – susținută de regula de aur că între practică și teorie, între experiență și reflecție există o relație biunivocă – impune ideea unei traducerii ca „facere”, proces, *poiesis*, niciodată terminate, ca în orice creație adevărată, strânse însă aici în chingi de constrângeri inexorabile.

Deși este o „trudă” și o muncă migăloasă, ce presupune o răbdare și o modestie deosebite, traducerea

este aducătoare de „bucurie” și de „jubilație”; este vorba de o experiență comparabilă cu a unui pianist care interpretează o bucată muzicală, dându-i viață pentru publicul ascultător. Dar traducătorul, această ființă sfâșiată între servitute și libertate, între fidelitate și trădare, este comparabil și cu un sculptor, ce modelează textul de tradus precum o pastă, frământând-o la nesfârșit pentru a obține forma multumitoare.

În cazul traducerii lui Cioran, un virtuoz la nivel lexical, traducătorul este un adevărat „acrobat” al cuvintelor, căutând mereu cuvintele potrivite care să producă un „efect intens ambiguizator”. Dacă în cazul lui Cioran traducerea este supusă unor reguli stricte pentru că ea se desfășoară pe suprafețe mici, pe o frază lapidară, unde lupta se dă pentru fiecare sintagmă și silabă, în cazul lui Proust este vorba de fraze, care ascultă de legi arhitectonice și simfonice, de un ritm în care trebuie să intri, „potrivindu-ți răsuflarea după cea a unui astmatic”.

Altfel spus, teoria impilicată pe care o presupune orice practică a traducerii este diferită de la un autor la altul, se adaptează de la un text la altul. O „poezie” dadaistă de Tristan Tzara se pretează cel mai bine la o traducere literală, opțiune atât de mult apărută de un Walter Benjamin sau de un Antoine Berman, dar inaplicabilă pe multe opere în proză.

O traducere ca aceea din *Scrisorile Doamnei de Sévigné* trebuie să aibă un parfum de arhaicitate, fără a recurge însă la o limbă cu adevărat arhaică, inaccesibilă publicului actual și trebuie să evite „ravagiile conotative” ce sunt o primejdie în traducerea unor termeni specifici unei anumite civilizații și unui anumit spațiu cultural.

În traducerea operei unui mare autor care a schimbat sistemul de așteptări ale publicului din țara sa, trebuie să apară acea „stranietate”, care să nu permită asimilarea lui cu nici un autor din cultura în care este introdus, „stranietate” care va modifica și sistemul de așteptări a publicului receptor al traducerii. Numeroase dificultăți are de învins traducătorul în cazul unui text inovator în cultura sa; prin versiunea sa în limba străină – de obicei maternă pentru el –, traducătorul are misiunea grea de a produce același efect de șoc pentru noul public, aceeași violență asupra limbii în care el traduce. Va avea nevoie de o mare îndrăzneală cu care să exploateze virtualitățile limbii țintă și de o bună capacitate de creație pentru a buscula pe cititorul textului tradus în obiceiurile sale de lectură și interpretare.

Acolo unde un termen lipsește în limba de ajungere, îi revine traducătorului misiunea de a-l introduce în limba sa, contribuind astfel la îmbogățirea unui arsenal conceptual atât de necesar pentru schimbul de idei și dialogul

Sfinții Haralambie, Cosma și Damian

între culturi.

Dar problemele și dificultățile traducerii sunt numeroase, soluțiile diverse, nuanțate, mereu adecvate în funcție de opera tradusă, de contextul cultural, de evoluția limbii, iar reflecțiile pe care le generează dau seama despre conștiința traductologică a adevăratului traducător. Aceasta este mai ușor de surprins și înțeles în cazul Irinei Mavrodin prin volumul de eseuri, *Despre traducere – literal și în toate sensurile*, apărut la Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2006. Este vorba despre o carte rară, deosebit de prețioasă, anunțată și așteptată de mai multă vreme. Anunțată printr-un articol publicat în *Convorbiri literare* și în care, chiar din titlu, autoarea mărturisea „Visez să scriu o astfel de carte despre traducere”, cartea era și mult așteptată de cititorii care găseau sporadic articole și însemnări despre traducere ale mării traducătoare în presă sau în volume dar nu și tomul care să le adune, să le ordoneze și să le armonizeze.

Este ceea ce face acest frumos volum, excelent și ca realizare grafică, cu un subtitlu ușor provocator, *literal și în toate sensurile*, în care celebra spusă a lui Rimbaud, este adaptată la activitatea și acțiunea traducătorului. Reflecția despre traducere a autoarei nu se vrea un manual de traductologie în sensul strict al cuvântului, ci în sensul larg, fiindcă chiar de la prima frază, Irina Mavrodin optează pentru deschiderea deosebită pe care o permite „o formulă fragmentară, nesistematică.” În ciuda acestei declarații programatice, există o ordonare și o articulare a diverselor eseuri ce dau cărții unitate, manifestată de la Argumentul introductiv până la articolul final, care, scris în franceză, face figură de concluzii și rezumat în același timp.

Merită remarcată și coperta cărții, care printr-o pânză

de Matisse, trimite la ideea dificultății jocului de șah, a reflecției și concentrării pe care acesta o presupune, de unde evidentă analogie cu traducerea, cu periculoasa alegere a fiecărei mișcări-soluții de transpunere și echivalarea a sensului, expresiei și ritmului textului dintr-o limbă în alta. De altfel, articolul „A trăi jocul” explicitează această analogie: „Respectarea regulilor de joc nu înseamnă sugrumarea inventivității, a creativității, ci, dimpotrivă, stimularea lor. Ca și în jocul de șah – ale cărui reguli știm cât sunt de stricte –, în jocul care este teoria literaturii, teoria traducerii, regulile permit o infinitate de combinații, o infinitate de combinații controlată, stăpânită tocmai prin conformarea la criteriile fixate prin reguli” (p.11-12).

Cum Irina Mavrodin este și poetă și eseistă – scriitor așadar în sensul deplin al cuvântului – unul dintre primele articole analizează tocmai „rostul traducerii în viața de zi cu zi a scriitorului”. Cu un astfel de articol și cu altele asemănătoare („Traducându-l pe Stendhal”, „Rochia și catedrala”) ne apropiem foarte mult de o autobiografie spirituală, în care parcursul de scriitoare-traducătoare este retrasat într-un plan secund sau și mai îndepărtat, primul plan revenind unei reflecții profunde și mereu înnoite despre actul traducerii.

Departate de a fi o simplă prestație lucrativă, marginală în raport cu creația proprie, traducerea este pentru scriitoarea Irina Mavrodin în același timp, un mod de acțiune scriptural, de a-și „face mâna”, jucându-se cu limba în care traduce, de a rămâne în contact cu marile spirite ale literaturii universale, dar și un gest ritualic de intrare în „facerea operei”, de susținere a actului auctorial major.

Dar cuplul traducere/creație nu este singurul care o preocupă pe Irina Mavrodin; cu aceeași intensitate revine mereu interesul pentru cuplul teoria/practică, ce se susțin și se hrănesc reciproc, și tind chiar să devină un tot, un ansamblu, o „practico-teorie”; nu putem să nu evocăm în acest sens, formulările aparent paradoxale ale altui mare teoretician și practician al traducerii literare, Henri Meschonnic, care afirmă cu un grăunte de ludicitate, „Teoria este o practică”, „Practica este o teorie”.

Cum traducerea se construiește prin soluții și opțiuni particulare și nu prin aplicarea mecanică a unei teorii, practico-teoria propusă de Irina Mavrodin, de inspirație poetico-poietică și mai puțin lingvistică, operează cu concepte precum lectura plurală, ambiguitatea, seria deschisă, literalitate, literaritate, conotație/denotație etc. Rețeaua conceptuală a metalimbajului poetico-poietic despre traducere trebuie să fie esențială și economică, evitând capcana unei teoretizări gratuite. Când și în ce mod funcționează aceste concepte aflăm din experiența, îndelungată și atât de diversă, de practiciană a traducerii și autotraducerii, a autoarei.

Astfel, în cazul unui text de maximă poeticitate și de maximă ambiguitate, este o eroare demersul hermeneutic, foarte tentant pentru traducător, care să caute sensul univoc și să-l sacrifice pe cel plurivoc, apt să conducă la o necesară lectură plurală. Alteori, mult blamata traducere *ad litteram*, considerată, în genere, o lipsă de măiestrie și inspirație, este soluția potrivită, fericită chiar, pentru

transpunerea unui poem dadaist sau al altuia suprarealist, fiindcă avem de a face aici cu un caz rar de coincidență între literalitate și literaritate.

O fațetă mai rară a traducătorului „total” care este Irina Mavrodin e și aceea de critic al traducerii; ea se manifestă aici prin analiza traducerii pe care Miron Kiropol o dă poeziilor eminesciene, unde poetul și traducătorul, stabilit de câteva decenii în Franța, înfruntă tradiția tiranică ce pretindea într-o traducere respectarea riguroasă a prozodiei și recurge ca soluție de mare și vibrantă poeticitate la versul alb și la un anume ritm poetic.

Nici problema autotraducerii, fenomen ce aluneca adeseori spre rescriere, nu o lasă indiferentă pe traducătoarea și poeta care s-a autotradus în mai multe rânduri cu aceeași măiestrie cu care a dat integrala Proust, recent revizuită, sau sisfica, dar jubilara retraducere a lui Flaubert.

La toate acestea se adaugă și activitatea editorială constând în coordonarea colecției „Lettres roumaines” la Actes Sud, care fac cunoscută în Franța și în lumea francofonă literatura română prin autori ca Eminescu, Eliade, Vona și alții.

Este poate interesant să vedem și cum se armonizează la Irina Mavrodin traducerea, considerată o operă de re-creație, cu celelalte forme de scris, poezia, eseul sau critica și istoria literară. Vom evoca aici traducerea integrală a operei lui Proust, care a constituit, după mărturisirile autoarei, timp de mai bine de un deceniu, un climat favorabil pentru alte scrieri, chiar și pentru alte

traduceri, stimulându-le și armonizându-se cu ele.

Și gândindu-ne la câteva mari însușiri, pe care această traducere capitală pentru o cultură, dar și pentru experiența unui traducător, le solicită, putem spune că opera de traducere, prezentă, trecută și viitoare a Irinei Mavrodin ascunde în ea ceva din sublimul și neînduplecarea unui jurământ, pe care orice tânăr traducător ar trebui să-l facă, jurământul de răbdare, constanță și fidelitate.

Să nu uităm însă că acest tânăr traducător, încă în formare, stă mereu în atenția marei traducătoare și poeticiene a traducerii, completată în chip atât de fericit de profesoara de traductologie, care nu-și cruță forțele și timpul, colaborând la masterate și școli doctorale la universități din Craiova, Sibiu, Brașov, Suceava și Pitești, cu dorința și convingerea de a transmite și împărtăși bogata ei experiență, după ce ani buni a marcat intelectual generații întregi de absolvenți ai Universității din București.

Întâlnirile tinerilor traducători de la Suceava, care se pregătesc acum de a 11-a ediție, revista de traductologie *Atelier de traduction*, al cărei director fondator și coordonator este încă din 2004, sunt alte câteva mărturii în acest sens.

Toate acestea ne îndreptătesc să afirmăm la acest fast moment aniversar că avem prin personalitatea copleșitoare a Irinei Mavrodin și dăruirea sa în toate domeniile traducerii literare un exemplu luminos de traducător total care merită să fie celebrat, omagiat și, atât cât este cu putință, urmat de către cei care au avut norocul de a-i fi învățăcei.